

Ochrona konsumenta na rynku pożyczek pozabankowych w Polsce w czasie pandemii COVID-19

Spis treści

- I. Wprowadzenie
- II. Rynek pożyczek pozabankowych w Polsce w czasie pandemii COVID-19
- III. Rozwiązania wprowadzone na rynku pożyczkowym w zakresie ochrony konsumenta w czasie pandemii COVID-19
- IV. Propozycje dalszej regulacji sektora pożyczkowego w Polsce
- V. Zakończenie

Streszczenie

W artykule dokonano analizy działań mających na celu ochronę konsumenta na rynku pożyczek pozabankowych w czasie pandemii COVID-19 w Polsce. Przedstawiono również, jak zaostrzenie regulacji antylichwiarskich dotyczących kredytu konsumenckiego na wniosek Prezesa UOKiK wpłynęło negatywnie na rynek pożyczkowy. Jednocześnie w tym samym czasie zaobserwowano dynamiczny wzrost zainteresowania usługami lombardów. Pojawia się pytanie, czy konsumenci zostali w rzeczywistości ochronieni przed zubożeniem w czasie pandemii COVID-19? W ostatniej części artykułu przedstawiono propozycje dalszej regulacji sektora pożyczkowego w Polsce z próbą oceny ich wpływu na ten sektor.

Słowa kluczowe: kredyt konsumencki; pożyczka pozabankowa; przepisy antylichwiarskie; ochrona konsumenta; pandemia COVID-19.

JEL: K36, D18, E51

I. Wprowadzenie

Rynek pożyczek pozabankowych w Polsce rozwijał się szczególnie dynamicznie po kryzysie finansowym 2007+ pod wpływem czynników ekonomicznym, socjologicznych i technologicznych, kiedy na banki nakładano kolejne restrykcyjne rekomendacje KNF, ograniczające ich akcję kredytową m.in. w zakresie kontroli ryzyka kredytowego ekspozycji detalicznych i pokryzysowe regulacje w zakresie adekwatności kapitałowej (Jakubowska-Branicka, Walczak i Waliszewski, 2020). Poczynając od lutego 2010 r., kiedy Komisja Nadzoru Finansowego wydała Rekomendację T,

* Profesor UEP, doktor habilitowany; Instytut Finansów, Katedra Pieniądza i Bankowości, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu; e-mail: Krzysztof.waliszewski@ue.poznan.pl; ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4239-5875>.

skutkującą zaostrzeniem wewnętrznych procedur w zakresie umów kredytowych oraz wzrostem kosztów banków, nastąpił wyraźny rozwój usług tego sektora zarówno pod względem liczby, jak i wartości udzielanych pożyczek (Kurzępa-Depo, 2020). Dodatkową przyczyną rozwoju pożyczek pozabankowych było powstanie segmentu pożyczek on-line udzielanych poprzez zdalne kanały dystrybucji – Internet i telefon, które nie konkurowały z ofertą bankową pożyczek gotówkowych ze względu na ich znacznie niższą kwotę i krótszy termin, a więc uzupełniały ją (Wachnicka, 2019). To „wyjątkowe traktowanie” rynku pozabankowych usług kredytowych dla konsumentów jest uzasadnione istniejącą między kredytodawcą – instytucją pożyczkową a konsumentem kredytobiorcą różnicą interesów, jak również występującą między nimi asymetrią informacji na temat istoty usługi kredytowej, odpłatnością za nią i rodzajami ryzyka z nią związanymi (Palczna, 2020). Na tym rynku można było zaobserwować szereg działań związanych z nieuczciwą sprzedażą pożyczek konsumentom, w tym reklamę wprowadzającą w błąd niedostateczną informacją o kosztach pożyczek, tzw. *misselling* (Paduszyńska, 2019). W ciągu ostatnich kilku lat przed pandemią COVID-19 na rynku pojawiło się szereg regulacji dotyczących m.in. wymogów kapitałowych wobec instytucji pożyczkowych i wymogów osobowych wobec kierujących nimi (Martysz i Pindel, 2019). Dodatkowo wprowadzono publiczny rejestr tych instytucji prowadzony przez KNF (Ofiarski, 2019), a w ustawie o kredycie konsumenckim dokonano limitowania pozaodsetkowych kosztów kredytu konsumenckiego. W konsekwencji wielu różnych czynników w końcu 2019 r. na rynku pożyczkowym zanotowano recesję. Coraz częściej w dyskusji naukowej i praktykach rynkowych pojawia się zagadnienie odpowiedzialnego zadłużania się i udzielania pożyczek na rynku pozabankowym. Problematyka idei odpowiedzialnego kredytowania wymaga bowiem znalezienia kompromisu między sprzecznymi interesami dostawców kredytów konsumenckich będących kredytodawcami, w szczególności niebankowymi instytucjami pożyczkowymi, jak również odbiorców tych kredytów będących konsumentami. Chodzi tutaj o jej sprzeczność ze strategią sprzedażową kredytodawców (maksymalizacja zysku) a związaną z jej realizacją utratą części kontrahentów i tym samym części przychodów a zjawiskiem braku ogólnej dostępności kredytu na rynku i związanego z nim ryzyka rozwoju „szarej strefy” (nielegalnego rynku kredytowego, bez jakiegokolwiek kontroli i nadzoru organów publicznych) (Rutkowska-Tomaszewska i Palczna, 2018). Celem artykułu jest prezentacja rozwiązań wprowadzonych na rynku pożyczkowym w czasie pandemii COVID-19 mających na celu ochronę konsumenta, a także propozycji rozwiązań regulacyjnych Ministerstwa Sprawiedliwości po okresie pandemii.

II. Rynek pożyczek pozabankowych w Polsce w czasie pandemii COVID-19

Rynek pożyczkowy wchodził w 2020 r. w stan recesji, ponieważ wartość sprzedaży pożyczek r/r w 2019 r. była niższa niż w 2018 r. odpowiednio 6,82 mld zł i 7,2 mld zł. Od 2013 r. następowało zmniejszanie dynamiki wzrostu tego rynku od 40% do ok. 10% w 2018 r. i –5% w 2019 r. (Waliszewski, 2020a). Wybuch pandemii COVID-19 w marcu 2020 r. uderzył w portfele Polaków, szczególnie w branżach najbardziej dotkniętych całkowitym lub częściowym zamknięciem, takich jak gastronomia, rozrywka i kultura, usługi hotelowe i transportowe oraz handel wielkopowierzchniowy.

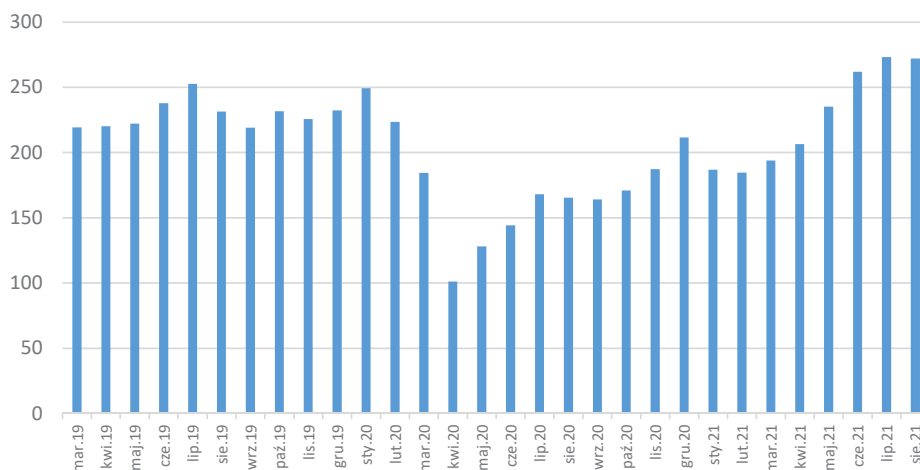
Jak wskazują statystyki BIK, wybuch pandemii spowodował załamanie na rynku pożyczkowym, ponieważ w całym 2020 r. udzielono jedynie 4,73 mld zł pożyczek (spadek r/r o 31%).

Reakcja sektora pożyczek pozabankowych na zmienione warunki działalności wywołane pandemią COVID-19 była skutkiem następujących czynników o charakterze popytowym, podażowym i biznesowym (Waliszewski, 2020b):

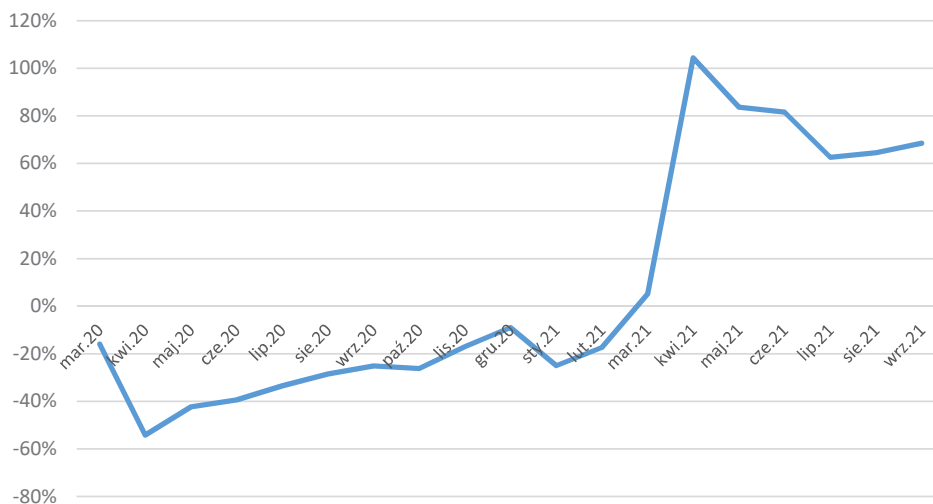
- 1) drastycznego zmniejszenia opłacalności pożyczek o niskich kwotach i na krótkie terminy, gdzie podstawowym źródłem zysku były koszty pozaodsetkowe;
- 2) ograniczenia zysku dla pożyczek o dłuższych terminach w związku z obniżeniem stopy referencyjnej przez bank centralny;
- 3) zawieszenia przyjmowania nowych wniosków przez instytucje pożyczkowe;
- 4) znaczącego obniżenia liczby zapytań pożyczkowych ze strony klientów;
- 5) zwiększenia poziomu odrzucanych wniosków ze względu na wzrost kosztów ryzyka pożyczkowego;
- 6) ograniczenia finansowania instytucji pożyczkowych z rynku kapitałowego poprzez obligacje korporacyjne;
- 7) wycofania się zagranicznych podmiotów z rynku oraz zawieszenia działalności przez mniejsze instytucje pożyczkowe, ponieważ ich działalność stała się nierentowna;
- 8) konieczności zwrotu przez instytucje pożyczkowe części prowizji od pożyczek spłacanych przed terminem jako skutek tzw. małego TSUE.

Jak wskazano na rysunkach 1–4 największe załamanie na rynku w zakresie wartości sprzedaży i liczby podpisywanych umów pożyczek pozabankowych odnotowano w okresie marzec–maj 2020 r., kiedy branża musiała w szybkim tempie zmodyfikować ofertę produktową, dostosowując ją do nowych wymogów prawnych, a także od strony technicznej i operacyjnej przygotować się do branżowego, a następnie ustawowego moratorium kredytowego obowiązującego do 31 marca 2020 roku. W praktyce od maja/czerwca 2021 r. w związku ze zmniejszeniem skali pandemii i zniesieniem restrykcyjnych ograniczeń maksymalnych pozaodsetkowych kosztów kredytu konsumenckiego (MPKK) wprowadzonych w okresie pandemii obserwujemy podobną, a nawet przewyższającą sprzedaż pożyczek pozabankowych w stosunku do analogicznego okresu roku 2020.

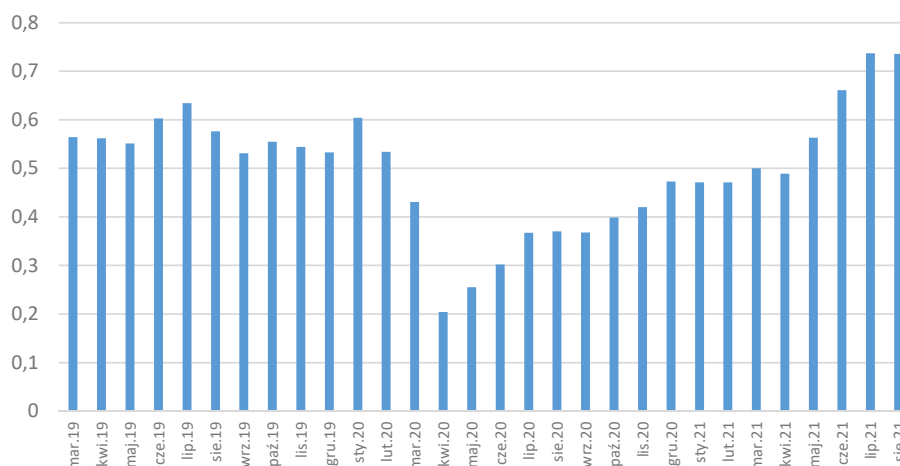
Rysunek 1. Liczba umów (w tys. sztuk)

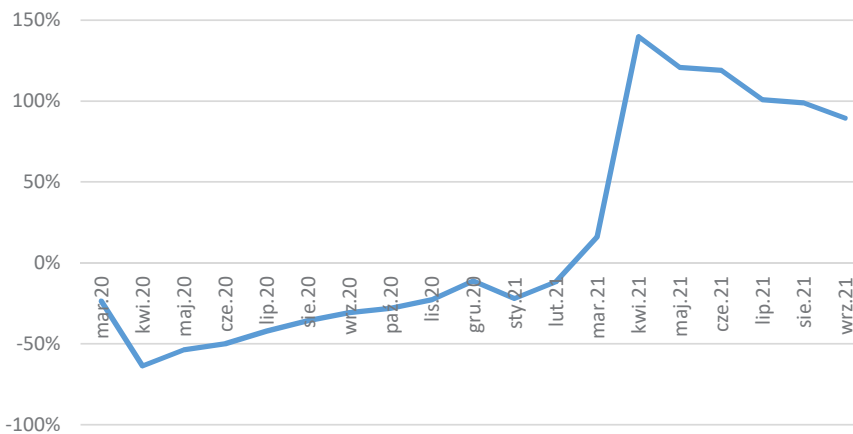
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BIK.

Rysunek 2. Dynamika liczby umów r/r

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BIK.

Rysunek 3. Wartość udzielonych pożyczek (mld zł)

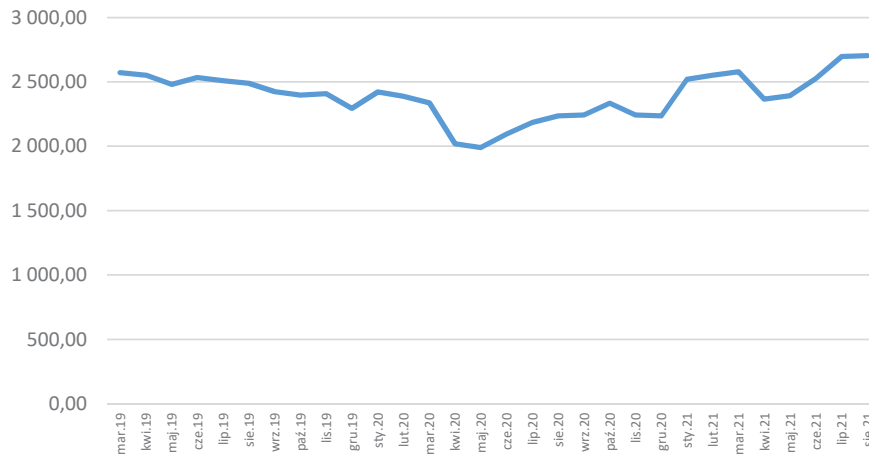
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BIK.

Rysunek 4. Dynamika wartość umów r/r

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BIK.

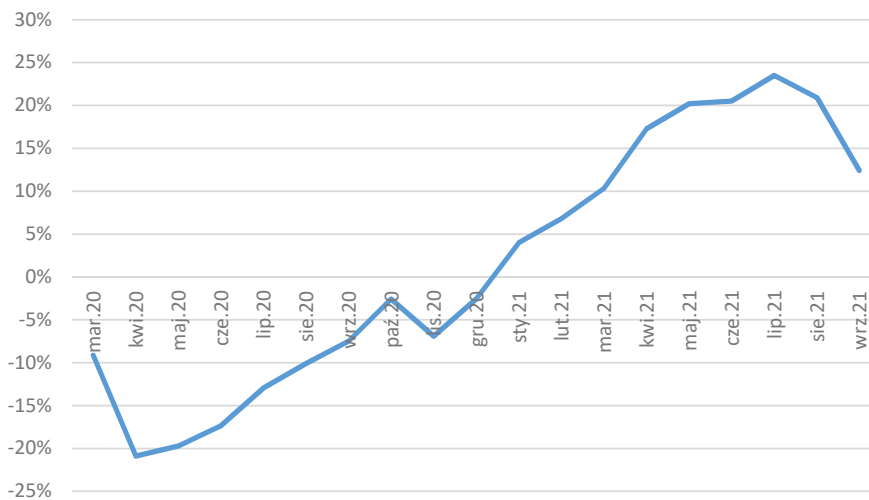
Jak wskazują informacje na rysunkach 5 i 6 w zakresie średniej wartości pożyczki obserwowano spadek do poniżej 2000 zł, po czym następuje stabilny wzrost do poziomu ponad 2700 zł we wrześniu 2021 roku.

Rysunek 5. Średnia wartość pożyczki (w zł)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BIK.

Rysunek 6. Dynamika średniej wartości pożyczki

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BIK.

III. Rozwiązania wprowadzone na rynku pożyczkowym w zakresie ochrony konsumenta w czasie pandemii COVID-19

W ramach tarczy antykryzysowej 3.0¹ na wniosek Prezesa UOKiK, który obawiał się wzrostu skali udzielanych pożyczek pozabankowych konsumentom w potrzebie i z naruszeniem obowiązujących zasad ochrony konsumenta wprowadzono znaczące zaostrzenie obowiązujących przepisów antylichwiarskich oraz na wniosek Ministerstwa Sprawiedliwości dokonano nowelizacji art. 304 kodeksu karnego poprzez rozszerzenia odpowiedzialności karnej za lichwę. Pakiet wszedł w życie 30 maja 2020 roku. Obejmuje on m.in. zakaz stosowania przewłaszczenia na zabezpieczenie

w umowach z osobami fizycznymi, niemożność prowadzenia egzekucji z nieruchomości, gdy dług jest niewielki oraz karę do pięciu lat pozbawienia wolności za żądanie spłaty pożyczki udzielonej na warunkach przekraczających ustawowy próg.

Najważniejsza zmiana zawarta w omawianej ustawie dotyczy znacznego obniżenia maksymalnych kosztów pozaodsetkowych, do których zaliczają się przede wszystkim: prowizja, opłata przygotowawcza, obowiązkowe ubezpieczenie (praktycznie niestosowane przy chwilówkach), inne wymagane opłaty. W przypadku ofert, których termin spłaty przekracza 30 dni, zredukowano maksymalny pułap kosztów pozaodsetkowych z 55 do 21%, podczas gdy chwilówek z terminem spłaty poniżej 30 dni do zaledwie 5%. Z kolei zsumowane koszty pożyczki niezależnie od czasu spłaty nie będą mogły być wyższe niż 45%, przy czym poprzedni limit wynosił 100%. Jak widać, obniżka jest ogromna, tymczasem to właśnie koszty pozaodsetkowe, a nie odsetki stanowią, a raczej stanowiły główne źródło dochodów firm pożyczkowych. Zaostrzone przepisy miały obowiązywać do 8 marca 2021 r., ale ostatecznie ich stosowanie przedłużono do 30 czerwca 2021 roku.

Wzór na MPKK przed pandemią COVID-19

$$MPKK \leq (K \times 25\%) + (K \times n/R \times 30\%) \leq K \times 100\%,$$

gdzie:

MPKK – maksymalna wysokość pozaodsetkowych kosztów kredytu,

K – całkowita kwota kredytu,

n – okres spłaty wyrażony w dniach,

R – liczba dni w roku

Wzór na MPKK po wprowadzeniu zmian podczas pandemii COVID-19

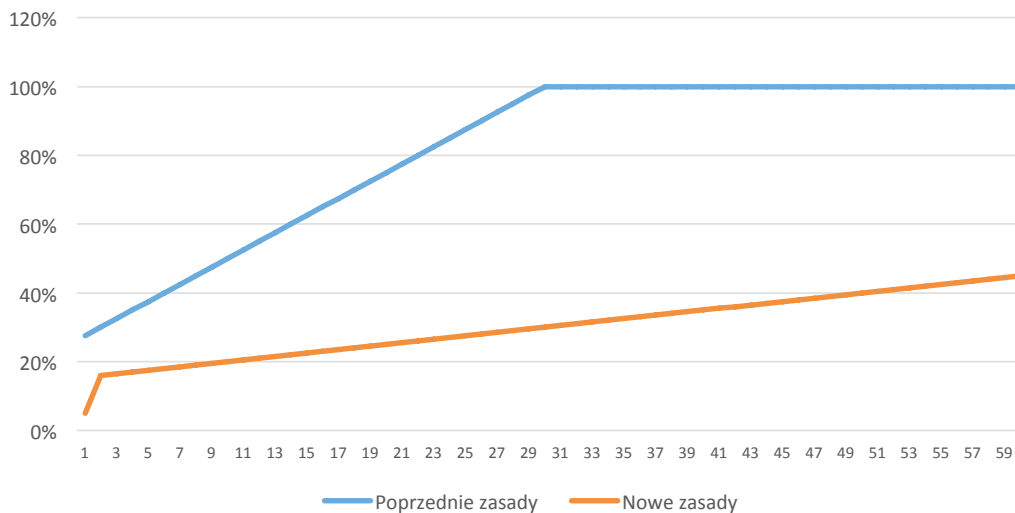
Dla kredytów o okresie spłaty nie krótszym niż 30 dni stosuje się dotychczasowy wzór, w którym jednak drastycznemu obniżeniu uległa suma maksymalnej wysokości kosztów do 15% całkowitej kwoty kapitału kredytu i do 6% tej kwoty w stosunku rocznym.

$$MPKK \leq (K \times 15\%) + (K \times n/R \times 6\%) \leq K \times 45\%$$

Dla kredytów o okresie spłaty krótszym niż 30 dni stosuje się wzór:

$$MPKK \leq K \times 5\%$$

Porównanie dotychczasowych i nowych rozwiązań w zakresie MPKK przedstawiono na rysunku 7.

Rysunek 7. MPKK jako procent kwoty kapitału kredytu konsumenckiego (K)

Źródło: opracowanie własne.

Na rysunku 7 dokonano wizualizacji wysokości MPKK w zależności od czasu trwania pożyczki w miesiącach. Z analizy rysunku wynika, że zgodnie z limitem obowiązującym przed pandemicznymi zmianami wysokość kosztów pozaodsetkowych rosła proporcjonalnie zgodnie ze wzorem do 30 miesiąca, po czym zamieniała się w funkcję stałą wynoszącą 100% wysokości pożyczki. Według nowych zasad koszty rosną proporcjonalnie, ale znacznie wolniej, ponieważ dopiero przy 60 miesiącu okresu kredytowania uzyskują stałą wartość 45% kwoty finansowania.

Należy również zauważyć, że w wyniku trzech obniżek stóp procentowych jako reakcja na pandemię COVID-19 obniżeniu z 10% rocznie do 7,2% rocznie uległo maksymalne oprocentowanie od pożyczki. To oznaczało dodatkowe uszczuplenie zysków instytucji pożyczkowych. Należy zauważyć, że instytucje pożyczkowe w przeciwieństwie do banków nie finansują się tanimi depozytami, a wykorzystują środki pochodzące od właścicieli, z kredytów i pożyczek czy rynków finansowych, m.in. z emisji obligacji korporacyjnych. Pandemia COVID-19 dotknęła również rynek papierów dłużnych, który nie doszedł do poziomu świetności po wybuchu afery GetBack S.A.

Z informacji samorządów gospodarczych instytucji pożyczkowych – Fundacji Rozwoju Rynku Finansowego i Polskiego Związku Instytucji Pożyczkowych wynika, że cały sektor po raz ostatni osiągnął zysk w 2018 r. w wysokości 135,5 mln zł. W 2019 r. odnotował już stratę na poziomie 160,6 mln zł, w 2020 r. wyniosła zaś ona ok. 250 mln zł. W konsekwencji utraty zdolności do przynoszenia zysków część instytucji pożyczkowych zaprzestała działalności. Potrzeby pożyczkowe Polaków, poza sektorem bankowym, mogły być w większym stopniu zaspokajane w lombardach, co grozi zubożeniem finansowym i materialnych gospodarstw domowych. W maju 2021 r. Związek Przedsiębiorców i Pracodawców opublikował raport na temat lombardów, z którego płyną następujące wnioski dotyczące skali działania lombardów szczególnie w czasie pandemii oraz nieprawidłowości względem klientów (Związek Przedsiębiorców i Pracodawców, 2021):

- wszystkich lombardów w Polsce może być nawet 40 tys.; dla porównania: popularnych sklepów sieci z zielonym płazem w logo jest w kraju niespełna 7000;

- punkty lombardowe odwiedziło już prawie 4,5 mln Polaków, a 1,5 mln osób skorzystało z takich usług w czasie pandemii;
- aż 65% odwiedzających lombardy w czasie pandemii argumentowało ten fakt pogorszeniem swojej sytuacji materialnej w związku z lockdownem;
- 41% użytkowników lombardów skorzystało z ich usług, nie otrzymało bowiem wcześniej finansowania z banku lub firmy pożyczkowej;
- w ciągu ostatnich kilkunastu miesięcy pożyczki lombardowe pod zastaw stały się już niemal tak samo popularne, jak kredyty konsumenckie z legalnych firm pożyczkowych;
- lombardy unikają formalnego rejestrowania i funkcjonowania jako lombardy, dzięki czemu obchodzą ustawę o kredycie konsumenckim, która reguluje relacje pomiędzy instytucjami finansowymi a ich klientami, wzmacniając pozycję konsumentów; przykładowo, współpracownicy ZPP odwiedzili lombard działający jako sklep... mięsny;
- w wielu punktach dochodzi do nieprawidłowości, m.in. w zakresie przepisów RODO; umowy nie zawierają klauzul o przetwarzaniu danych osobowych klientów, a raport stwierdza nieprawidłowości w zakresie dokumentowania transakcji;
- wycena przedmiotu przyjmowanego w lombardach stanowi średnio jedynie ok. 35% jego wartości; przykładowo za złoty łańcuszek kupiony w sklepie za 490 zł można otrzymać za ledwie 90 zł;
- dochodzi także do sytuacji, w których klienci nie mają możliwości wcześniejszego zapoznania się z umową lub późniejszego odstąpienia od niej;
- brakuje jasnych zasad kalkulacji kosztów pożyczki – zdarza się, że ustnie przekazywane informacje o kosztach pożyczki pod zastaw są rozbieżne z tym, co ostatecznie znajduje się „na papierze”;
- za pożyczkę lombardową trzeba zapłacić nawet 1,5% dziennie.

Zgodnie z zapowiedzią Ministerstwa Sprawiedliwości lombardy mają być objęte odrębną ustawą im dedykowaną.

IV. Propozycje dalszej regulacji sektora pożyczkowego w Polsce

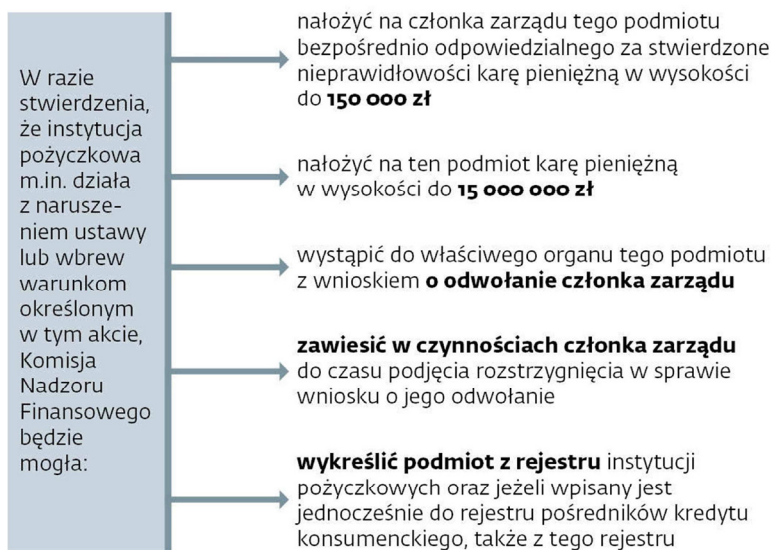
W październiku 2021 r. na stronie Rządowego Centrum Legislacji pojawia się informacja o pracach Ministerstwa Sprawiedliwości nad zmianą przepisów antylichwiarskich i zaostrzeniem przepisów względem branży pożyczkowej (Projekt ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania lichwie). Według propozycji instytucje pożyczkowe będą mogły prowadzić działalność wyłącznie w formie spółki akcyjnej, a ich minimalny kapitał zakładowy ma wynosić 1 mln zł. Obejmie je też zakaz emisji obligacji. Branża przestrzega, że skutkiem będzie wykluczenie sektora pożyczkowego z legalnego rynku.

Nowe kompetencje ma również uzyskać Komisja Nadzoru Finansowego (rys. 8). Oprócz tego instytucje pożyczkowe mają być zobowiązane do wnoszenia wpłat na pokrycie kosztów nadzoru w kwocie nie wyższej niż 0,5% sumy przychodów z działalności kredytowej, nie mniej jednak niż 5 tys. euro. Należy wrócić uwagę na sposób procesowania projektu ustawy – nie został on ogłoszony na stronie internetowej, bez możliwości konsultacji i ustosunkowania się samorządów gospodarczych instytucji pożyczkowych (Twaróg, 2021) – Związku Przedsiębiorstw Finansowych, Fundacji Rozwoju Rynku Finansowego i Polskiego Związku Instytucji Pożyczkowych.

Rysunek 8. Proponowane kompetencje KNF wobec sektora pożyczkowego

Kompetencje, które ma zyskać KNF wobec instytucji pożyczkowych

Źródło: Sobczyk-Grygiel, 2021.

Członkiem zarządu, rady nadzorczej lub prokurentem instytucji pożyczkowej może być wyłącznie osoba, która nie została prawomocnie skazana za przestępstwo przeciwko wiarygodności dokumentów, mieniu, obrotowi gospodarczemu, obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi lub za przestępstwo skarbowe.

Zmiany dotyczą też źródeł finansowania instytucji pożyczkowych. Według projektu „środki przeznaczone na udzielanie kredytów konsumenckich przez instytucje pożyczkowe nie mogą pochodzić z działalności polegającej na gromadzeniu środków pieniężnych innych osób fizycznych, osób prawnych lub jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej, w tym z emisji obligacji lub innych instrumentów dłużnych oraz ze źródeł nieudokumentowanych”.

Zaproponowano również zaostrzenie maksymalnych pozaodsetkowych kosztów kredytu konsumenckiego poprzez jego limitowanie w całym okresie finansowania 45%, a sam wzór w proponowanej wersji ma postać:

$$MPKK \leq (K \times 10\%) + (K \times n/R \times 10\%) \leq K \times 45\%$$

Co więcej, instytucja pożyczkowa w zakresie udzielanych kredytów konsumenckich ma ponosić wobec kredytobiorców odpowiedzialność za działania lub zaniechania swoich pracowników i pośredników kredytowych, za pośrednictwem których udziela kredytów konsumenckich, lub innych przedsiębiorców wykonujących na jej rzecz czynności związane z udzielaniem kredytów konsumenckich. Planowany termin przyjęcia projektu przez RM III kwartał 2021 roku. Przewiduje się, że projektowana ustawa wejdzie w życie po upływie 6 miesięcy od dnia jej ogłoszenia, z wyjątkiem niektórych przepisów, które wejdą w życie z dniem ogłoszenia.

V. Zakończenie

Kilkanaście ostatnich lat pokazało, że sektor pożyczek pozabankowych w Polsce jest potrzebny. W celu ochrony konsumentów na rynku pożyczkowym wprowadzono szereg rozwiązań instytucjonalnych oraz regulacyjnych. Sektor pożyczkowy wchodził w pandemię w fazie recesji, z ujemną dynamiką sprzedaży pożyczek i wynikiem finansowym sektora, a pandemia tylko pogłębiła negatywną sytuację na rynku. W celu ochrony konsumenta czasowo wprowadzono rozwiązania m.in. ograniczające MPKK, przez co duża część klientów ok. 1,5 mln skorzystała z oferty lombardów, zubożając się finansowo i materialnie niejako wypchnięta z rynku pożyczkowego, który zaczął się kurczyć. Najnowsze propozycje legislacyjne w tym zakresie wskazują na jeszcze większe zaostrenie wymogów względem instytucji pożyczkowych niż było to w okresie pandemii do czerwca 2021 roku. Pojawia się zasadne pytanie, czy branża to wytrzyma i kto ostatecznie na niej zostanie jako pożyczkodawca? Czy zaproponowane narzędzia ochrony konsumenta nie staną się antyskuteczne? Należy nadmienić, że instytucje pożyczkowe są płatnikami podatku bankowego oraz innych podatków (VAT, CIT).

Bibliografia

- Jakubowska-Branicka, I., Walczak, B. i Waliszewski, K. (2020). Determinanty rozwoju rynku pożyczek pozabankowych w Polsce – perspektywa ekonomiczna, regulacyjna, technologiczna i socjologiczna. *Ekonomista*, 5.
- Kurzępa-Dedo, K. (2020). Administracyjna regulacja działalności instytucji pożyczkowych w kontekście oczekiwań społecznych i zasad prawa rynku finansowego. *Przegląd Prawa Publicznego*, 11.
- Martysz, C. i Pindel, E. (2019). The background of regulating non-bank loan institutions in Poland. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio H – Oeconomia*, 53(2), 55-65. <http://doi.org/10.17951/h.2019.53.2.55-65>.
- Ofiarski, Z. (2019). Rejestr instytucji pożyczkowych: prawny instrument poprawy bezpieczeństwa na rynku pożyczek konsumenckich. *Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego*, 6, 2–9. <http://doi.org/10.33226/0137-5490.2019.6.1>.
- Paduszyńska, M. (2019). Misselling jako nadużywanie zaufania klienta na rynku finansowym. *Annales. Etyka w Życiu Gospodarczym*, 22(3), 45–60. <https://doi.org/10.18778/1899-2226.22.3.04>.
- Paleczna, M. (2020). Zmiany regulacyjne sektora instytucji pożyczkowych i ich wpływ na zwiększenie poziomu ochrony konsumentów. *Finanse i Rachunkowość*, 6(97), <https://www.doi.org/10.34616/23.20.100>.
- Związek Przedsiębiorców i Pracodawców. (2021). *Rynek lombardów w Polsce. Nieprawidłowości, ochrona konsumentów, ryzyka systemowe*, maj, Warszawa. Pozyskano z: <https://zpp.net.pl/wp-content/uploads/2021/05/Lombardy-wersja-elektroniczna-9-c.pdf> (27.10.2021).
- Rutkowska-Tomaszewska, E. i Paleczna, M. (2018). Idea odpowiedzialnego kredytowania na rynku niebankowych kredytów konsumenckich w Polsce. *Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny*, 6(7), <http://doi.org/10.7172/2299-5749.IKAR.6.7.3>.
- Sobczyk-Grygiel, S. (2021). Koniec sektora pożyczkowego? Poprzeczka dla branży ekstremalnie wysoko zawieszona. *Dziennik Gazeta Prawna*, 26 października.
- Twaróg, E. (2021). Antylichwa pełna tajemnic. *Dziennik Gazeta Prawna*, 21 października.

- Wachnicka, A. (2019). Nowe technologie na rynku kredytów konsumenckich, ze szczególnym uwzględnieniem pożyczek pozabankowych. *Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego*, 6, 10–17. <http://doi.org/10.33226/0137-5490.2019.6.2>.
- Waliszewski, K. (2020a). Determinanty recesji na rynku pożyczek pozabankowych w Polsce. *Finanse i Prawo Finansowe*, (1), 105–121. <https://doi.org/10.18778/2391-6478.1.25.07>.
- Waliszewski, K. (2020b). The impact of the COVID-19 pandemic on the non-bank loan market in Poland. *Nauki o Finansach. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 25(4), 66–74. <http://doi.org/10.15611/fins.2020.4.05>.